

AZ ERDÉLYI MARHAKIVITEL MONOPÓLIUMA 1695-BEN.

Irta: DR. KÁRFFY ÖDÖN.

Az erdélyi főkormánysszék 1694. május 16-án Veterani katonai főparancsnok hozzájárulásával szükségét látta, hogy a marhakivitel Erdélyből, legalább egy időre szigorú tilalom alá vesse. Ennek szükségességét, valamint a tilalom körül történt egyéb intézkedéseit bőven előadja a főkormánysszék. 1695 július 8-án kelt felirata az erdélyi udvari kancelláriához.¹⁾ E szerint, ebben az időben az erdélyi marhaállomány annyira megfogyott, hogy a katonai élelmezés felette megnehezült, s másrészt a tulságosan felszöktetett árak következtében, az ország lakosainak megélhetése is veszélyeztetve lön. Évek óta a magyar és lengyel kereskedők egyre tömegesebben hajtották ki az erdélyi marhát. De ezenkívül, a marhakereskedést más spekulációra is felhasználták. Amióta ugyanis a rénes forint értéke Ausztriában s Magyarországon 52^{1/2} krajczárra szállt, Erdélyben pedig teljes, 60 krajczárnyi értékét megtartotta, az idegen kereskedők csakis rajnai forintot hoztak magukkal s így nemcsak nyereséggel vették meg az erdélyi marhát, mert az erdélyiek a rajnai forintot teljes értékében voltak kénytelenek elfogadni, hanem rajnai forintjaikon is tuladhattak, sőt azoknak helyébe tallérokat, aranyokat s más értékesebb apró pénzt vittek ki az országból. A tulságos marhakivitel hússzükségét, a pénzspekuláció pedig az értékesebb és az apróbb pénznek érzékeny hiányát idézte elő.

Négy hónapra rá a kiviteli tilalmat a bécsi udvar helybenhagyta ugyan, de figyelembe véve azt, hogy e tekintetben Magyarországon sem voltak kedvezőbbek a viszonyok,²⁾ csakis oly feltétellel, hogy

1) Orsz. lev. történelmi emlékek, a Pénzügy és nemzetgazdaság czimű gyűjteményben, 1695. júl. 8. kelet alatt.

2) Kiténik ez abból, hogy egy országos bizottság alakult az udvar rendeletére, mely különösen a Dunán túl, tehát az ország Bécs felé eső részén, volt arra hivatva, hogy e bajt orvosolja. E bizottság egyik tagja *Aichpichl Károly Teofil báró*, kamarai tanácsos volt, kinek számára a m. udv. kancellária ajánló útlevelet adott (Conceptus expeditionum, 1694. ex Sept. Nr. 57.), s kivel e sorok rendjén még találkozunk.

oda és közvetlen Bécs felé a kereskedés továbbra is szabad maradjon.

A marhakitvili tilalmat aztán a főkörmányszék országszerte kihirdette, de egyúttal azon volt, hogy annak egyik főokát, a kereskedők lábrakapott pénzspekulációját is megszüntesse. E célból figyelmeztetnek mindenkit, aki Erdélybe bármit vásárolni jön, hogy jó előre lássa el magát aprópénzzel, s köteleznek mindenkit, hogy vásárlásnál a fele összeg erejéig rénes forintokat fogadjon el, máskülönben összes pénzét a határvámokon elkobozzák.

A Magyarország felé való szabad kereskedésre nézve viszont a főkörmányszék aug. 22-én azt kérelmezte, hogy oda csak az erdélyieknek legyen szabad marhájukat kivinni. Erre Bécstől jó későn 1695 ápr. 25-én, de a főkörmányszékhez csak június 10-én az a válasz érkezett, hogy a kérelemnek hely adatott azzal a föltétellel azonban, ha az, az Erdélyben állomásozó katonaság érdekeinek szem előtt tartásával hajtatik végre, és Bécs felé évenként legalább is 6000 vágómarhát hajtának föl, s hogy párja legalább 8 mázsás (800 német vagy 1000 erdélyi font) legyen.

Időközben a helyzet Erdélyben mind válságosabbá lön. A katonaság nem talált élelmezésére alkalmas vágómarhát s azt, a városi mészárosoktól drága pénzen volt kénytelen vásárolni, akik sok városban (a falvákrol nem is szólván) egész hónapon át egy font marhahúst sem adtak el, s e helyett hitvány teheneket vágtak, a marhatenyésztésnek nem kis kárára.

A német és rácز kereskedők előzőnlötték az országot és az ügyis magas árakat még jobban felcsigázták. De sőt az erdélyi marhákkal katonatisztek, kamarai tisztviselők is nagyban üzérkedtek és a mellett még, mint hivatalos személyek harminczadvám-mentességet is élveztek. Ezen állapotoknak nemcsak a marhakereskedés és tenyésztés, de az azzal szoros kapcsolatban álló bőrripar és gyertyagyártás is nagy kárát látta, mert p. o. a nyersbőr párjának ára 22 magyar forintra szökött, egy nyersbőrből készült tüszőé, mely különösen az oláhságnál volt keresett czikk, $\frac{1}{2}$ rénes forintra, míg a faggyu mázsája 22—24 forintba került. Sőt a sóbányászok is megváltak akadva a kötelekhez és gyertyákhoz szükséges faggyú drágasága miatt. Viszont a parasztok, nagy lévén a marhakereslet, még *szántó ökreiket* is eladták s azok helyébe 3—4 *kapát* vásároltak, gabona helyett *kukoriczát* vetettek, hogy így mind a földesurnak kevesebbet dolgozzanak, mind a közfuvarozás terheitől megmenekedjenek. S ez nem is volt csoda, mert csak magának a katonaságnak azon évben mintegy 1050 szekérhez 6320 igás ökrekre volt szüksége, melyeknek — tapasztalás szerint — alig fele vagy

egyharmada szokott életben maradni. Másrészt a nagy marhahiány ellen-súlyozására, Oláhországból és Moldvából, a töröktől való félelem miatt, alig volt remény nagyobb marhafelhajtásra.

A főkormányzók főleg mióta azt kezdték rebesgetni, hogy a bécsi mészárosok és kereskedők a fölségtől a marhakereskedésre monopóliumot akarnak elnyerni, elérkezettnek látta az időt, hogy e monopóliumot, melytől oly sokat várt, az erdélyiek számára kieszközölje.

Fölterjesztést tett 1695 július 8-án az udvarnak, melyben a Bécs felé történendő marhakivittelt, kizárólag egy, arra a czélra alakítandó erdélyi marhakereskedő társaság részére öhajtotta kieszközölni. Ezek hajtának föl — úgymond — Erdélyből a kívánt számú marhát, de nem közvetlenül Bécsbe, hanem egy központi vásárra, ahol azt a bécsi kereskedők, bizonyos megállapított áron készpénzért vennék meg tőlük. A vásár helyéül Somlyót találják legalkalmasabbnak, ahol mind a bécsi kereskedőknek, mind az erdélyi kínálatnak, az ott állomásozó katonaság teljes biztosságot nyújthatna s a honnét a selejtes, vagy el nem kelt áru legrövidebb uton szállítható vissza. Somlyóról a bécsi kereskedők a vételár teljes lefizetése után a megvett marhát saját költségeikre és veszélyeikre hajtának tovább. A marhák súlya fölött támadható veszedéseknek olyan módon lehetne elejét venni, ha a monopóliumos társaság minden 100 darabra két marhát adna ráadásul, vagy pedig a mindakét részről meghitelt becslők minden 10 darabból egy selejtesebbet vetnének vissza, de ezeket aztán a társaság akár Magyarországból adhatná el, akár Erdélybe visszahajthatná. Az árat illetőleg kiköti a főkormányzók, hogy a bécsiek a szerződés létrejötte előtt, már Somlyón levő, drága pénzen veszteglő marhák párjáért 84 frtot, a többiért pedig 78 frtot fizessenek. Ez az ár egy évig tartson, melyeknek végezte előtt 2 hónappal a felek a jövő év árait egyezzenek meg. Az árakat a főkormányzók úgy állapították meg, hogy próbát tettek jó, közép és silány fajtaival.

A jó minőségűből vágható: 484 német font és 1 erdélyi font hús; faggyúja: 72 $\frac{1}{2}$ font, bőre fejével együtt 68 font, belső részeinek súlya: 101 font.

A középminőségűnek súlya ez. Húsa: 434 font, faggyúja: 52 $\frac{1}{2}$ font, bőre fejestül: 60 font, belső része: 101 font.

A hitványabb minőségűnél: a hús 454 (igy!) fontot, faggyúja: 59 fontot, bőre fejestül: 56 fontot; belső része: 99 fontot nyomott.

Ilyen 3 ökörért a bécsi kereskedők megadhatnak 117 frtot, kiadásuk s a vámok Bécsig legfeljebb 18 frtot tesznek ki. Összes kiadásuk tehát 135 frt. A bécsi mészáros viszont magából a húsból: fontját 5 krral számítva, bevehetne 114 frt 20 krt. A bőrt 6 frtital számítva 3 bőrért = 18 frtot. A faggyúért, fontját legalacsonyabbra 8 krra tévén, 24 frt 32 krt.

A belekért, nyelvért, lábakért, szarvakért stb. legalább 6 frtot, összesen tehát 162 frt 52 krt, s így a bécsiek tiszta nyeresége 3 marhán 27 frt 52 kr.

E számítás szerint 3000 darabnál tehát 55,750 rajnai forint tiszta haszont lehet remélniök a bécsieknek. Viszont az eladó erdélyi társaságnak a marha párja legalább 50 frtjába van. Télen legalább 7 szekér szénát fogyaszt el, ami 15 frt értékű. A cselédség fizetése, élelme, legelőbér Somlyóig 4 frt 30 kr., az erdélyi harminczad vámja 2 frt 30 kr., összes kiadása tehát 72 frt, ha tehát 78 frtért adja el, 6 frtot nyer párján. Nyáron elesik ugyan a szénafogyasztás, de a cselédség és a 4 havi legeltetés költségei 8 frt 30 krra rugván, összes kiadása 61 frt, tiszta haszna tehát 17 frt, 1500 darabnál az első esetben 9000, nyáron 25,500 frt, tehát az összes 3000 darabnál 34,500 frt tiszta haszonra van kilátás. Az erdélyieknek legalább 20,000 frt tőkét kell koczkaztatniok. Vagyis minden 1000 frt után 172 frt 30 kr. a haszon, ennyit pedig kukuricza, bor vagy más kereskedéssel vagy uzsorával is megszerezhetnek. Ha e szerződés létrejön, már ott van Somlyónál 1500 darab felhajtva és szeptember végeig egy vagy két izben másik 1500 darabot fognak küldeni, így tehát összesen 3000 darab marhával láthatnák el Bécset. Az udvarnak az a kívánsága azonban, hogy évenként 6000 marhát hajtsanak föl, egyszerűen lehetetlen. A rákövetkező őszzsel és télen legelő hiánya miatt a felhajtás szünetelne, de a jövő 1696. évi júniusig megint 3 felhajtással újabb 3000 darab kerülne vásárra.

A főkormányzék most már a dolgot mihamarább nyélbe ütni igyekezett. Még május 28-án, tehát e fölterjesztés kelte előtt, e tervre a közönség figyelmét körrendelettel hívta föl, hogy az ahhoz szükséges tőkét előteremthesse.

„Im emlékezetiben lehet kegyelmeteknek — írja a körrendelet¹⁾ — miképen proponáltattuk vala az legközelebb elmúlt országgyűlésen, hogy ha mi győzedelmes császár és koronás kegyelmes urunktól ő felségétől, az marhával való kereskedés ez mi szegény hazánk fiainak engedtetik, annak folytatására egy bizonyos compánia erigáltassék, melyben az három nátióból álló böcsületes szabadsággal élő személyek bizonyos és illendő summáig admittáltassanak. Léven azért már bizonyos informátióink az ő felsége ez aránt való kegyelmes resolútiójáról, kegyelmetek maga székiben, városában hirdesse meg, hogy valakik, vagy az város, vagy az szék, vagy pedig privátus emberek azon kereskedésben, Isten

¹⁾ Orsz. lev. főkormányzékéi osztály. — Liber regius I. k. 469. l. — E gyűjtemény a főkormányzék régi leveles könyve, melybe kiadványainak fogalmazványait bejegyezték. Össze nem tévesztendő az erdélyi fejedelmek és az udvari kancellária hasonló nevű könyveivel.

áldása után *szép haszonnak reménysége alatt pénzőket be akarják adni*, mind személyöket, mind a beadandó pénzőknek quantitását specificálják és tudósítsák a guberniumot . . .“

Egy másik, hasonló czélú, július 7-én kelt körrendelet¹⁾ még határozottabban szól, a tervezett monopóliumot bevégzett ténynek véve, a részvétel összegét 1000 forintban határozza meg, annak lefizetésére pedig július 26-át tüzi ki, biztatván az illetőket, hogy: „. . .pénzét pedig kegyelmek annyi részben bizvást adhatja ki, hogy ez a kereset bizonyos és hasznos, csak Isten ő szent felsége dögtől és fegyvertől oltalmazzon, melyet jó reménységgel várunk ő felségétől. Bethlen Sámuel uram testimoniálist ad kegyelmeknek és a *compánia könyvében* beleiratja kegyelmeket magával, vagy odavivő szolgájával . . . Ezen levelünkre pedig mostan is tegyen választ kegyelmek, ha adhat-é és akar-é adni vagy nem, mert aki pénzét most bele nem adja, azután bé nem vétethetik ebben a compániában, és a liber questus alkalmatosága miatt ne panaszkodják . . .“

Ugyanekkor az udvari kamaránál is tettek sürgető lépéseket,²⁾ kérvén az ügynek minél gyorsabb elintézését, mert annak eldőlteig a marhakereskedés teljesen szünetel, egyúttal felszólítják az iratokkal ő felségéhez menesztett Naláczy Lajos főkormányszéki titkárt, hogy a kamaránál járjon közben, bizalmasan utasítván őt,³⁾ „. . . hogy ott pedig (a kamaránál) semmit se concedáljon ennél többet, hanem csak a választ urgeálja, mert mi protestálunk, ha a resolútió késik. Mi szeptemberben, sőt az egész esztendőben is ökröt oda nem küldhetünk az idő és fű nem léte miatt . . .“ Mindamellett felhatalmazzák Naláczyt, hogy a gyors intézkedés érdekében a marhák vételárának rovására tehessen némi engedményt.⁴⁾ Mert hogysen a főkormányszék tervezete „elbomolják, ám legyen in fl. 75 (t. i. a marhák párjának ára), de Somlyónál, csak találhassuk kedvét az felséges udvarnak. De kegyelmed igen caute és lassan lépjen, mindazáltal hamar lépjen, mert az hirektől félhetünk.“

Még az nap nagy sietséggel megszerkesztették a monopóliumos társaság részére: „*a marhákat vásárló embereknek instructióját*“⁵⁾ és „*a marhákat vásárló s marhákra gondot viseltető embereknek hiti formáját.*“⁶⁾ Az elsőnek pontjai ezek:

1) U. o. 475—476 l.

2) U. o. 472. l.

3) U. o.

4) U. o.

5) U. o. 473—474. l.

6) U. o. 474—475. l.

1. „Semminemű idegen országbeli embereknek, ökröt, tehenet, juhot, tinót, egy szóval lábasmarhát venni meg ne engedje.

2. Az erdélyi haza fiainak *egymás közt való adásokat, vevéseket semmirészen meg ne háborítsák*, hanem az haza fiai hadd vessenek, adhassanak egymásnak mindenféle marhát szabadosan, valamely marhák ekére, és egyéb munkára, mészárszékre, nevededésre, szaporodásra valók, ezt az egyet kitévén, hogy *amely marha öreg¹⁾ és csak baromra való*, az olyant semmi rendbeli embereknek és a mészárosoknak is oda ne engedjék, hanem a *compánia számára* csak vegyék meg, amelyek pedig *aprók*, és az erdélyi *mészárszékekre* valók, azokat az olyanoktól ne tilalmazzák.

3. Noha a baromtól való és egyéb marháknak is vétele már ily formában meghatározatván, gondolható, hogy a marha valamit *megolcsóul*, mindazonáltal azzal gonoszul ne éljenek, és az haza fiaitól a marhát rendkívül olcsón nagy kárukkal ne vegyék, mindazáltal mód nélkül drágán is ne, hogy így, sem az adó hazafiainak, sem a vevő compániának kárt ne tegyenek, hanem azon igyekezzenek, hogy a marhának mind az olcsója, drágája egyben vettétvén, ha lehet essék bokra²⁾ fl. 60 hung. és így 60 magyar forinton felül is vehetik párját és azon alól is, mód nélkül kicsiny és felettebb alá való marhát is ne vegyenek, hogy annál inkább hányás, válogatás nélkül kelhessen el a marha.

4. A vett marháknak a bélyegzésére, bajtására, mindennemű gondviseletére szorgalmatos gondjok legyen, tovább való instructiót vévén mind most, mind ennek utána *Bethlen Sámuel uramtól*, és ő kegyelme által a guberniumtól.

5. Magukra, lovukra, füre, ételökre, italukra és egyéb szükségökre költhetnek, csak szinte úgy költsenek, mint amikor maguknak vásárolták a marhákat, és írják fel, számadásukba bevétetik.

6. Ha mikor pedig ettől a szolgálattól el akarnak bucsuzni; és kiállani, szabadosok lesznek vele, csak a kezökben forgott pénzről, marháról adjanak számot.“

Az eskümintá szerint kötelezi magát az illető: „... hogy a mint én az erdélyi marhákkal kereskedő dicséretes compániának egyik szolgálja vagyok, ebben az hivatalban *illendő fizetésért* ő nagyságoknak, ő kegyelmeknek egyik szolgálja vagyok, ebben az hivatalban *illendő fizetésért* ő nagyságoknak, ő kegyelmeknek tehetségem szerént igaz és hű szolgáljok leszek, sem a compániát a marháknak felettebb való drága, sem a

1) Értsd nagy, házott.

2) Értsd párja.

marhát eladó szegénységet felettebb olcsón való vételével megkárosítani nem igyekezem, mind pénzre, marhákra, valamelyek kezemre bizattatnak, igazán gondot viselek, és az ő idejekben rólok számot adok . . .“

A várva-várt monopólium életbeléptetésére a maguk részéről tehát mindent megtettek, és az előzetes intézkedéseket tőlök telhetőleg elvégezték. Határozott válasz azonban az udvar részéről mindegyre késett, pedig már a monopóliumos társaság összeállott és a monopólium céljaira a kereskedőktől máris sok szarvasmarhát foglaltak le. A kereskedők nem győzvéen bevárni a határozatot, zúgolódní kezdtek s tiltakozásukra azt határozta a főkormányshék, hogy ha a monopóliumra való engedély július 24-ig sem érkezik meg, a lefoglalt szarvasmarhát tulajdonosaiknak szabad rendelkezésére visszabocsátja. A főkormányshék külön futárral is sürgette Bécsben a végleges elhatározást, de minden eredmény nélkül. Végre augusztus 12-én megirták Aichpichl Károly Teofil bárónak,¹⁾ hogy minthogy a határidő már rég elmúlt, a kénytelenek kereskedőknek adott szavukat beváltani, annál is inkább, mert a felhajtásra alkalmas nyári idő máris vége felé közeledik és 6—7 hét alatt a zordabb idő beálltával marhakereskedésről szó sem lehet.

A főkormányshék határozottan kimutatja, hogy a tervezet meg nem valósítása nem rajta, hanem az udvar késedelmeskedésén mult. Kijelenti, hogy már ebben az évben a 3000 szarvasmarha felhajtására semmi remény sincs, s az erdélyiek veszteségein csak a tilalom visszavonása enyhíthetne némileg. Késznek mutatkoznak a további tárgyalásokba is bocsátkozni. Úgy látszik azonban, az egész monopólium ügye azonban bukott meg, hogy Bécsben azt kívánták, hogy az erdélyiek a bécsi kereskedőknek hitelezzenek. Csakhogy erről a főkormányshék hallani sem akart.

A maguk mentségére augusztus 13-án Veterani főparancsnokhoz is irtak,²⁾ hogy annak idején ő is tanuskodjék, hogy a hosszas halogatás nem a főkormányshék hibája. Egyszersmind tudósítják arról is, hogy Aichpichl báró kérésére a kiviteli tilalom visszavonását augusztus 20-áig elhalasztották ugyan, ámbár biztosak benne, hogy e végső határidő is hiába való, mert nincs remény, hogy addigra Bécsből akár kedvező, akár csak visszautasító rendelkezés is beérkezzék. Az erdélyi kancelláriának pedig óvást küldtek be³⁾ azzal a kérelemmel azonban, hogy ha az udvar időközben beléegyeznék a monopóliumba, óvásukat

1) U. o. 497—499. l.

2) U. o. 499. l.

3) U. o. 503. l.

tartsa vissza, ellenkező értelmű elhatározás esetében pedig tudósítsa őket.

A kancellária teljesen tájékozatlan volt az udvar szándékairól, befolyása pedig az ügyre éppen semmi se volt. Augusztus 27-én ezeket válaszolta,¹⁾ hogy . . . „mi a marhák dolgát nézi, arrul már Henter uram vitt, circa fundamentalia, végső resolútiót Aichpichl uramtól, ha ő nagyságát kaphatta, hogy ha penig nem is, mivel az innét való opiniók cum determinatione camerali mentenek volt Aichpichl uramhoz, tehát úgy reméljük ő nagysága azokat aperiálta nagyságtoknak. Azokhoz képest azért, minékünk - úgy tetszik, nem szükséges senkinek is arról per modum instantiae szólnunk, lévén nagyságtoknak magának utja oda alá, egyébaránt ha valahol alkalmatosság adatik reá, igenis declaráljuk a dolgot. Az mi az ő felségéhez dirigált memoriálist nézi, értjük, és az nagyságtok méltóságos parancsolatja szerint eljárunk benne szorgalmasan, de elébb ahhoz nyulnunk nem lehet, miglen vagy méltóságos Kinszky uram (az akkori cseh főkancellár), a mint fogadta, *nem hivat, mert hivatlan oda menni nem szükséges!* mivel ő felsége ott senkit ordinarie nem admittál, recreationis erga menven csak oda . . .“

A főkormányzék, megunva a sok huza-vonát, és belátva, hogy semmi reménysége sem lehet a monopólium ügyében, augusztus 28-án a marhakivitelt véglegesen visszavonta, miről a megyéknek²⁾ körrendeletben küldött rövid értesítést. Augusztus 29-ikén pedig Aichpichl báró tervezetére felelt, melyet a bécsi udvar nevében küldött meg.³⁾ E tervezet eddig nem került elő, de arra a főkormányzék nem minden keserűség nélkül röviden („breviter et cathgorice“) csak azt felelte, hogy az, és különösen annak 2., 3. pontja olyan súlyos feltételeket szab, a melyeket a legjobb akarattal sem lehet elfogadni, bármennyire is akarnának segíteni az udvaron és Bécsen.

¹⁾ Liber expeditionum et correspondentiarum — cancellariae Transylvanicae. 1695—1700. 5—6 l.

²⁾ Erdélyi főkormányzékú Liber regius I. k. 514. l.

³⁾ U. o. 515—516. l.